

Катерина Марчук
кандидат філологічних наук, асистент

ТЕОРІЯ НАРАТИВУ ЯК НАУКОВА ПРОБЛЕМА

Теорія наративу як наукова проблема все частіше стає предметом зацікавлення провідних закордонних та вітчизняних науковців у різних галузях знань. О. Ткачук дає кілька означень наратології, відповідно до наукових концепцій Ц. Тодорова («Наратологія досліджує природу, форму і функціонування наративу і намагається характеризувати наративну компетенцію(...). Вона досліджує все те, що наративи мають спільного (на рівні розповіді, наратування та їхніх зв'язків), так і те, що уможливорює їхню відмінність один від одного; вона намагається пояснити здатність утворювати і сприймати їх» [4, с. 83]), Ж. Женетта («Дослідження наративу як вербального способу представлення часово орієнтованих ситуацій і подій») [4, с. 83]. На сьогодні наратологія – окрема наука, яка має свою термінологію та метод, однак у своєму розвитку вона пройшла тривалий історичний шлях.

Потреба в осмисленні розповідності та її особливостей виникла вже в часи Протагора. Він першим здійснив спробу обґрунтувати природу діалогічної форми викладу. Інтерес до оповіді, її структури, свого часу проявляли Платон (розділив оповідь на просту та наслідувальну) та Арістотель (фокусував увагу на героєві та дії, як головних елементах оповіді). Теорію розповіді обмірковували укладачі східнослов'янських риторик та поетик XVII-XVIII ст. – Ф. Прокопович та М. Довгалевський. Однак наратологія у класичному розумінні виникла в контексті європейського структуралізму та російського формалізму.

Становлення її як окремої науки відбулося в середині XX століття: «Формуванню наратології як наукової дисципліни сприяли французькі семіологи (К. Бремен, А.-Ж. Греймас) наприкінці 60-х XX ст. Вони критично переглянули структуралістську модель світосприйняття та розуміння мистецтва з погляду комунікативних уявлень про природу художньої дійсності, а також основних концепцій теорії оповіді початку XX ст., зокрема формальної школи (В. Шкловський, Б. Ейхенбаум, В. Пропп), принципу діалогічності М. Бахтіна, теорії «нової критики», неоарістотелівської теорії (Чиказька школа: Р. Грейн, У. Бут), теорії психоаналізу (З. Фройд, К. Берк, Ж. Лакан), герменевтики та феноменології (П. Рікер, Р. Інгарден, Ж. Пуле), структури міфу К. Леві-Стросса, англо-американської типології техніки розповіді (П. Лаббок, Н. Фрідман та ін.), німецької комбінаторної теорії (З. Лайбфрід, В. Фюґер,

Ф. Штанцель, В. Кайзер), теорії читацького сприйняття (В. Айзер, Х. Яусс), досліджень структуралістів Л. Долежала (Чехія), К. Бартошинського (Польща), Ю. Лотмана та Б. Успенського (Росія)» [4, с. 47].

Якщо раніше наративний метод застосовувався винятково для дослідження текстів художньої літератури, то останнім часом спостерігається проникнення наративних категорій у музикологію, кінознавство, культурологічні дослідження, і зокрема – в психологію. Таким чином категорія наративу виходить на міждисциплінарний рівень.

Основною одиницею наратології є наратив, тобто «розповідання (як продукт і як процес, об'єкт і акт) однієї чи більше дійсних або фіктивних подій, які повідомляються одним, двома чи кількома нараторами одному, двом чи кільком нарахованим(...) це контекстуально пов'язаний обмін між двома сторонами, що виникає із бажання щонайменше однієї із цих сторін» [4, с. 73]. Отже, наратологія звертає увагу саме на комунікативний бік людського існування. Людина, живучи та взаємодіючи з іншими членами суспільства, відчуває постійну потребу в спілкуванні. При цьому вона використовує не випадкові набори слів, а фрази, які найбільш повно передають її думки і бажання. Це повноцінні комунікативні одиниці, які переносять певний обсяг інформації від адресанта до адресата.

Крім злагодженого, систематизованого набору слів з інформативним значенням, фраза несе відповідне смислове та емоційне навантаження. Таким чином фраза стає структурним центром будь-якої розповіді. Обдумуючи певну подію, людина зустрічає перешкоду: із багатоелементної та різномірної мозаїки потрібно скласти картину певної ситуації. Плутаючись та сумніваючись, вона згадує окремі фрагменти, але її свідомість подає одночасно кілька варіантів реакції на подію. Якщо ж людина розповідає про пережите, вона творить своєрідну виставу і сама стає її першим глядачем. Усі фрагменти складаються в одну версію, правдивість якої не піддається сумнівам. Так осмислюється та оформлюється життєвий досвід, систематизується навколишня дійсність.

Наратив – це не лише об'єкт, а й акт, адже передбачає передачу інформації від однієї людини до іншої з метою розважання, привернення уваги, інформування, тощо. Він може існувати в усному, писемному мовленні (у щоденному спілкуванні, в літературі, в кіно), за допомогою картинок, музики.

Розповідаючи історії, людина створює свій власний світ, узгоджуючи його з подіями реального життя. Людська здатність розповідати історії стає, з погляду сучасної теорії, головним

способом осмислення й упорядкування навколишньої дійсності. З нею людина оформлює свій досвід, забезпечує його змістовність. Отже, будь-який наратив суб'єктивується. Л. Мацевко-Бекерська зауважує: «Розповідь стає тим необхідним елементом, який дає можливість онтологічно синтезувати весь попередній культурно-історичний досвід у матриці змістово значущих одиниць, котрі своєю чергою сплітаються у химерні комбінації смислів і таким чином витворюють не лише фікційний стосовно описуваного, але й цілком реальний і пізнаваний на чуттєвому рівні світ асоціацій, символів, вражень» [3, с. 11]. Оповідь – створення власної історії – надає людському мовленню індивідуальності, неповторності; побудоване за традиційними правилами, воно існує в лише йому притаманній формі. Оскільки розповідь є невід'ємною частиною людського життя, можна говорити про споконвічне існування в культурі різних способів представлення наративу у вигляді колективного досвіду – казках, міфах, легендах.

О. Капленко пропонує розглядати наратив як певну модель, засновану на лінгвістичній теорії, згідно з якою мова розглядається як структуроване явище: «Найадекватнішим способом репрезентації наративу є уявлення про нього як про певну буттєву модель, специфічну аналогію, котра пов'язує невідоме з відомим, використовуючи для пояснення (чи інтерпретації) кола явищ шляхом посилання до правил, які так чи інакше включають у себе узагальнене значення» [2, с.11]. Кожній людині притаманний індивідуальний спосіб осмислення навколишнього світу. Так, двоє осіб, які одночасно побачили якусь подію, розкажуть про неї зовсім по-різному, додаючи до об'єктивної констатації фактів свою власну суб'єктивну точку зору. «Перепускаючи» побачену або почуту інформацію через свою свідомість, піддаючи її впливу емоцій і почуттів, людина створює свою неповторну версію побаченого.

Ставлячи себе в центрі подій, вона будує власну суб'єктивну реальність, включає туди спогади, враження, все пережите, побачене і почуте. Таким чином, людина ідентифікує себе в об'єктивному світі, оформлює власний життєвий досвід. Ця індивідуальна реальність, створена кожною окремою особою, є для неї істинною.

За допомогою окремих оповідей людина створює власну життєву історію, яка часто відрізняється від перебігу реальних подій, що мали місце в її житті. Обов'язковим компонентом тут є вигадка, отже це своєрідний вид творчості. «Життєва історія» справді часто не відповідає об'єктивній реальності, але, як складова частина однієї великої системи, не пориває зв'язків із життям. Таким чином,

загальна історія людства складається з індивідуальних суб'єктивних історій. Отже, зростає роль особистісних історій та їх роль у житті.

Спробуємо дослідити наратив як модель світу на прикладі звичайного будинка. Його фундаментом виступає об'єктивна реальність – система взаємовідносин у суспільстві та пов'язані з нею події та ситуації. Осмислюючи і узагальнюючи пережите з допомогою індивідуально-особистісних історій, людина оформлює свій власний досвід, створюючи, тим самим, суб'єктивну реальність. Кожна індивідуальна історія є окремою цеглиною у єдиному каркасі будинку. Дах будинку – це історична реальність. Тут особистісні історії узагальнюються, систематизуються, об'єднуються в єдине ціле. Це, по суті, «щоденник» життя людства.

Отже, кожний окремих наратив є своєрідною моделлю світу, бо в такому випадку не існує жодної випадкової чи зайвої вербально оформленої думки, а натомість кожна з них має місце в уявній світобудові автора.

Наративний поворот у гуманітарних та соціальних науках дозволив розширити предмет дослідження особистості з огляду на те, що когнітивні та інтерпретаційні процеси, результати яких знаходять своє відображення у наративних текстах, складають ядро особистості та психологічного досвіду.

Список використаної літератури

1. Брокмейер Й. Нарратив: проблемы и обещания одной альтернативной парадигмы / Й. Брокмейер // Вопросы философии. — 2000. — № 3. — С. 29—30.
2. Капленко О. Наратив як модель світу: структурна побудова і проекція в художній текст / Оксана Капленко // Слово і час. — 2003. — № 11. — С. 10—16.
3. Мацевко-Бекерська Л. Українська мала проза кінця XIX – початку XX століть у дзеркалі нараторології / Лідія Мацевко-Бекерська. — Львів : Сплайн, 2008. — 408 с.
4. Ткачук О. Нараторологічний словник. — Тернопіль: Астон, 2002. — 173 с.